

פרשת בראשית שנת תשפ"ז

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הוואיל משה וש"ס

הוואיל משה

וכתב בספר יושב אהלים פ' בשלח (דף קנ"א מדהפ"ס), דמכר לזמן דינו כקנין פירות, ולכן דעת הרשב"א הוא רק למ"ד דקנין פירות לא הוי כקנין הגוף, אבל להמ"ד דס"ל דהוה כקנין הגוף, אז אף במוכר לזמן אית ביה דינא דבר מצרא כיון דהוה כקנין הגוף עיי"ש, ולפי"ז להמ"ד דקנין פירות הוה כקנין הגוף, הדרא טענת המלאכים לדוכתא דהתורה שייכת להם.

ועוד כתבו המפ' לדחות טענתם, דאיתא במסכת ב"מ (דף ק"ח:), דהיכא דאיכא פסידא למוכר לית ביה משום דינא דבר מיצרא עיי"ש, ומעתה לגבי המלאכים שייך רק לימוד התורה ולא שייך אצלפ קיום התורה במעשה, משא"כ לגבי בני אדם שייך קיום התורה במעשה, ומעתה הוי פסידא דמוכר, ולכן ניתנה התורה לבני ישראל ולא להמלאכים, אך זה א"ש בחלק קיום המצוות, אבל מתחילת התורה עד החודש הזה לכם דלא שייך ביה קיום, הדרא טענת המלאכים לדוכתא.

וכתב בספר שש משור דיש להעמיס בכוונת הקושיא דהיה לו להתחיל מהחודש הזה לכם, דמשם ואילך שייך לישראל דיש בו קיום המצוות, ומה טעם פתח בבראשית דלכאורה שייך להמלאכים עכ"ד.

והשתא יבואר קישור סיום התורה לתחילתה, דמאחר שאמרה התורה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל היינו ששבר הלוחות והסכים הקב"ה עמו דעשה דבר גדול דעי"ז הציל את בני ישראל מלהיענש כדין אשת איש, ומינה דאיכא חטא במעשה העגל, דקנין פירות לא הוי כקנין הגוף, וי"ל דמהאי טעמא לא קיבלו המלאכים את התורה, ומהאי טעמא לית כאן טענת בר מיצרא, ולכן בראשית ברא אלקים וגו', ולא התחיל מהחודש הזה לכם ודו"ק.

ב) עוי"ל, דלכאורה י"ל דבני ישראל לא חטאו במעשה העגל, דאיתא בע"ז (ד:), א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי, לא דוד ראוי לאותו מעשה (דב"ט שבע), ולא ישראל ראוי לאותו מעשה (העגל), לא דוד ראוי לאותו מעשה דכתיב ולבי חלל בקרבי (יצר הרע חלל בקרבי ואין לו כח לשלוט בקרבי), ולא ישראל ראוי לאותו מעשה דכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים (בסיני נאמר אלמא גבורים ואמיצי לבב ביראתם היו), אלא למה עשו, לומר לך (גזירת מלך היתה ליתן פתחון פה לשבים), שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד, ואם חטאו ציבור אומרים להו לכו אצל ציבור עיי"ש.

ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל: בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ.

והנבס"ד לדרוש סמיכות סוף התורה לתחלתה, דרש"י ז"ל כתב עה"פ לעיני כל ישראל וז"ל, שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר ואשברם לעיניכם, והסכימה דעת הקב"ה לדעתו, שנאמר אשר שברת, יישר כחך ששברת עכ"ל.

והטעם ששיבר משה הלוחות איתא (בשמות רבה פרשה מ"ג-א), בשעה שעשו ישראל אותו מעשה, ישב הקב"ה עליהם בדין לחייבם, שנאמר הרף ממנו ואשמידם, ולא עשה אלא בא לחתום גזר דינן שנאמר זובח לאלהים יחרם, מה עשה משה, נטל את הלוחות מתוך ידו של הקב"ה כדי להשיב חמתו, למה הדבר דומה, לשר ששלח לקדש אשה עם הסרסור, הלך וקלקלה עם אחר, הסרסור שהיה נקי מה עשה, נטל את כתובתה מה שנתן לו השר לקדשה וקרעה, אמר מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש, כך עשה משה כיון שעשו ישראל אותו מעשה נטל את הלוחות ושברן וכו' עיי"ש.

ובספר מאין יבוא (פרשת ואתחנן אות ר"ב) הביא מש"כ בספר נחלת בנימין, דאי ס"ל קנין פירות כקנין הגוף דמי, אז י"ל דישראל פטירי במעשה העגל, דהו"ל פשיעה בבעלים, משא"כ אי ס"ל דלאו כקנין הגוף דמי, א"כ לא הוי פשיעה בבעלים וחייבים על מעשה העגל עיי"ש.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ח:), דכשעלה משה למרום לקבל את התורה, אמרו המלאכים תנה הודך על השמים וכו' עיי"ש, וכתבו המפ' דטענת המלאכים הוא שהתורה תנתן להם משום דינא דבר מצרא, דכיון דהקב"ה השראת שכינתו הוא בגבהי מרומים, ע"כ יש להם דין מצרנים וזוכין בהתורה עפ"י שורת הדין.

ובספר קולו של יעקב פרשת בראשית (אות ט') הביא תירוץ, עפ"י מש"כ הרשב"א מובא בחו"מ (סי' קע"ה סעיף ס"ג בהג"ה), דמי שמכר שדה לזמן ולא לחלוטין לית בה דינא דבר מצרא עיי"ש, וכיון דמצות בטילות לעת"ל כדאיתא במסכת נדה (דף ס"א:), א"כ הקב"ה מכר את התורה רק לזמן קצוב, ולא שייך בה דינא דבר מיצרא עכ"ד.

ה' אלא אחר שלש תיבות דכתיב קדוש קדוש קדוש ה' צבקות וגו' עיי"ש, ולכן מיד בתחילת התורה פתחה תורה בהזכרת ה' אחר שתי תיבות לומר בראשית ברא אלוקים, להורות על חיבתן של ישראל אצל הקב"ה, וזהו כוונת המדרש שדרשו חז"ל בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית, כי ממה שנכתב בראשית ברא ומיד נכתב אלוקים, מזה ניכר כי חיבה יתירה נודעת לישראל, ובשבילן נברא העולם עיי"ש.

ובספר פרדס יוסף (בפרשתן ד"ה ובחולין) הביא בשם הגר"א, לרמז כי בד' מקומות מקדימין ישראל שם שמים אחר שתי תיבות, בתחילת התורה, בברכות אומר ברוך אתה ה', ובקריאת שמע שמע ישראל ה' אלקינו, וכן באמירת ואהבת את ה', ועל זה י"ל הרמז וקרבנות מלכנו לשמך הגדול סלה, שקירב אותנו לאמירת שמו יתברך בד' דברים, באמת, בתורה שנקרא אמת, בתחילתה, באהבה, באמירת ואהבת את ה', להודות לך, בברכות, וליחדך, בקריאת שמע עכ"ד.

והשתא יבואר קישור סיום התורה לתחילתה, דמאחר שאמרה התורה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, היינו ששבר הלוחות והסכים הקב"ה עמו דעשה דבר גדול דעיי"ז הציל את בני ישראל מלהיענש כדין אשת איש, ולכאורה קשה הרי יש להם אמתלא דלא חטאו אלא כדי להורות תשובה, וע"כ דאין להם אמתלא דס"ל דאותיות ניתנו בדרך אבג"ד ומזה כבר מוכח דתשובה מהני, ולפי"ז ס"ל ארץ נברא תחילה, וצדיקים גדולים ממלאכי השרת, ולכן בראשית ברא אלקים ודו"ק.

ג) עוי"ל, דכבר כתבו המפ' דלא היה שום צורך בשבירת הלוחות, כמבואר (במדרש רבה פרשה י"ט-ל"ג), דמשה טען לפני הקב"ה הלא אמרת לא יהיה לך בלשון יחיד, לי צויות ולא להם, וכ"כ רשיו"ל עה"ת פרשת יתרו (פ' כ-ב) וז"ל, ולמה אמר בלשון יחיד אלקיך, ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל, וז"ש למה ה' יחרה אפך בעמך, לא להן צויות לא יהיה לכם אלהים אחרים, אלא לי לבדי עכ"ל, ולפי"ז לא היה צורך בשבירת הלוחות.

אך הקשו המפ' דהלא קיי"ל דאסור לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ אלא בשביל לימוד תורה דרבים ולא בשביל לימוד תורה דיחיד, וכיון דהקב"ה שכינתו בציון, וא"כ איך אפשר לומר שיצא ללמד תורה למשה לבדו, אך כתב בספר צנצנת מנחם (דף צ), דלכן אסור לצאת מארץ ישראל לחו"ל, משום דשכינה במערב בא"י, ולכן אסור לצאת ממקום השכינה למקום אחר עיי"ש.

ובספר שבתא דריגלא (דף כ"א), כתב, דבמסכת ב"ב (דף כ"ה:) פליגי, אי השכינה הוא בכל מקום או השכינה במערב עיי"ש, וי"ל הנפקא מינה, דאיתא במפ' דלכן ברא הקב"ה את העולם בבית, כי האותיות הם עצמותו יתברך שמו, להורות כי הוא הבית של העולם ואין העולם ביתו, ולמ"ד בה"א בראם ולא בבית, ס"ל דשכינה אינו בכל מקום רק במערב עכ"ד.

ובתהלים זרע יעקב (מזמור קי"ט אות צ"ב) כתב לבאר מה שאמר דוד המלך לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעיני, דאיתא במסכת שבת (דף ק"ד), אתי האי דרדקי לבית המדרש ושאלו אותו, קו"ף קדוש, רי"ש רשע, מאי טעמא מהדר אפיה דקו"ף מרי"ש, אמר הקב"ה אין אני יכול להסתכל בפני הרשע, ומאי טעמא מהדריה תגיה דקו"ף לגבי רי"ש, אמר הקב"ה אם חוזר בו אני קושר לו כתר כמותי עיי"ש, מבואר מזה דאי האותיות ניתנו בדרך אבג"ד מוכח מסדר האותיות דתשובה מהני, ולפי"ז לא היה דוד צריך להורות תשובה, משא"כ אי האותיות ניתנו בדרך תשר"ק ולא מוכח דתשובה מהני, אז שפיר עשה דוד כדי להורות תשובה, וזהו שאמר דוד לולי "תורתך" תורתך דייקא כמו שלומדים למעלה דרך תשר"ק, אז אבדתי בעיני, שהיה מוכח מקו"ף ורי"ש כח התשובה, ולא היה לי שום תירוץ על אותו מעשה עכ"ד.

ובספר דורש טוב (לחנכה אופן י"ח אות ט') כתב, דה"ה גבי מעשה העגל יש לומר כן, דרק אי ס"ל דהאותיות ניתנו בדרך תשר"ק, אז יש להם אמתלא דלא עשו אלא כדי להורות תשובה, משא"כ אי ס"ל דהאותיות ניתנו בדרך אבג"ד, אז אין להם אמתלא, דהרי יש להוכיח מסדר האותיות דתשובה מהני עכ"ד.

ואיתא במסכת חגיגה (דף י"ב), תנו רבנן, בית שמאי אומרים, שמים נבראו תחלה ואח"כ נבראת הארץ, שנאמר בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, ובית הלל אומרים, ארץ נבראת תחלה ואח"כ שמים, שנאמר ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים וכו' עיי"ש.

ובספר חסד לאברהם (פרשת האזינו) כתב, דפלוגתתם תליא אי העולם נברא דרך אבג"ד או דרך תשר"ק, דכתיב כי ביה ה' צור עולמים, היינו עם היו"ד נברא השמים, ועם ההי"א נברא הארץ, ומעתה אי ס"ל דבדרך אבג"ד נברא העולם, אז ההי"א קדמה והארץ נברא תחילה, משא"כ אי ס"ל דרך תשר"ק נברא אז היו"ד קדמה והשמים נברא תחילה עכ"ד, ולפי"ז ב"ש דס"ל שמים נברא תחילה משום דס"ל דרך תשר"ק נברא העולם, וב"ה דס"ל ארץ נברא תחילה משום דס"ל העולם נברא דרך אבג"ד.

ובספר מאמר מרדכי (פרשת תולדות) הביא מש"כ ביפה תואר, דאי ס"ל שמים נברא תחילה, אז י"ל דעליונים עדיפי מתחתונים, ומלאכי השרת גדולים מצדיקים, משא"כ אי ס"ל ארץ נברא תחילה, אז צדיקים גדולים ממלאכי השרת עכ"ד.

ובספר מאיר עיני חכמים כתב לבאר דלכן פתחה התורה בראשית ברא אלקים שהוא לשון המביא לטעות בפירושא דקרא, דמה"ט שינוי חכמי ישראל לתלמי המלך לכתוב אלקים ברא בראשית כדאיתא במסכת מגילה (דף ט.) עיי"ש, דהכתוב בא לרמז על מעלתן של ישראל, דאיתא במסכת חולין (דף צ"א:), חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת, שישראל מזכירין ה' אחר שתי תיבות שנאמר שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, ומלאכי השרת אין מזכירין

והואיל וקבל דמים אע"ג דלא גמר ומקני) עיי"ש, וא"כ מה בכך שהיתה ע"י כפיית ההר, והלא השי"ת משלם שכר טוב לעושי רצונו, וא"כ הו"ל בכלל תליוהו וזבין דזביניה וזביני.

אך י"ל, לפימש"כ המשנה למלך בהל' מכירה (פ"י ה"א) לפרש מש"כ הרמב"ם דמי שאנסוהו עד שמכר ולקח את דמי המקח, אפילו תליוהו עד שמכר, ממכרו ממכר בין במטלטלין בין בקרקעות שמפני אונסו גמר ומקנה, וכתב המשל"מ דכוונתו במש"כ ולקח דמי המקח, דהוא לאפוקי משיטת הראשונים דס"ל דלא בעינן שיתן הדמים בשעת מכירה אלא סגי שיתן שטר וכדומה, דס"ל להרמב"ם דבעינן שיתן הדמים בשעת מכירה, ואי לא נתן הדמים לא הוי מכירה עיי"ש, ולפי"ז כיון דלא ניתן שכר המצוות מיד משו"ה לא היה שייך בקבלת התורה הא דתליוהו וזבין.

ועיין בספר רצוף אהבה למהר"ש אלגאזי שבת (דף פ"ח) שדן בזה, והביא מש"כ המהרי"ק דתליוהו וזבין ל"ש אלא היכא כשנותן מעות מיד אז אמרינן דאגב אונסא וזווי גמר ומקני, אבל מתן שכרן של מצות דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא ל"ה זבינא כשהוא באונס עיי"ש, ושפיר י"ל דאיכא טענת אונס, ועיין בשו"ת בית אפרים בהקדמה (ד"ה א"ך) שכתב וז"ל, והאלגזי תירץ, דתליוהו וזבין היינו כשנותן מעות מיד, אז אמרינן אגב אונסא גמר ומקני, אבל מתן שכר המצוות הא איתא במסכת עירובין (דף כ"ב), היום לעשותם ומחר לקבל שכרם עיי"ש, דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ולכן לא מהני כשהוא באונס עיי"ש, מבואר מזה, דאי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא, אז י"ל דהו"ל כארצי זווי דמטי הנאה מיד, ואפילו תליוהו וזבין דזביניה וזבני, וליכא טענת מודעא, משא"כ אי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אז שפיר י"ל מודעא רבה לאורייתא.

ובספר עמק החכמה (דרוש ב' לשבועות) כתב, דהא דפליגי במסכת קידושין (דף ל"ט:) ובמסכת מכות (דף כ"ב:) בישוב ולא עבר עבירה אם מקבל שכר כעושה מצוה, או רק כשעשה מעשה מקבל שכר, תליא בהא דדרשינן במסכת עירובין (דף כ"ב:) ובמסכת ע"ז (דף ג:) עה"פ ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם, היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא עיי"ש, דלפי"ז י"ל דגם במחשבה הו"ל כאילו עשה מצוה ומקבל שכר, אבל אי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא אז מפרש ליה לקרא דדריש היום לעשותם דבא להורות דדוקא על קיום המצוה במעשה הוא דמקבל שכר ולא על המחשבה, ולא אתיא להא דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד.

ובספר יושב אהלים פרשת וארא (דף קל"ג מדפח"ס) כתב בשם המפ', דאברהם אבינו קנה את הארץ מדין הבטה בהפקר, כדכתיב בפרשת לך (פרשה י"ג-י"ד-ט"ו), שא נא ענינך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וקדמה וימה, כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם, ויש לפרש דהקב"ה אמר לאברהם אבינו שיקנה את הארץ בהבטה, כי הקב"ה הפקיע את הארץ מיד אומות העולם והו"ל הפקר, ושוב זכה בה אברהם אבינו בהבטה עיי"ש,

ואיתא ברש"י ז"ל (ע"פ בראשית) אמר ר' יצחק לא הי' צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, שאם יאמרו אוה"ע לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו וכו' עיי"ש.

והקשה בשלה"ק, וכי דינא הוא שאחד נותן מתנה לאחר וליטלה ממנו, וכתב ליישב, כיון דהעולם נברא בה"א וה"א לשון קלילה דלית ביה ממשא, והוי כדבר שאין בו ממש, ע"כ יכול הקב"ה לחזור עכ"ד, מוכח ממה דהקב"ה התחיל בבראשית ברא, דהעולם נברא בה"א.

ובזה נבוא לדרוש סמיכות, דמאחר שאמרה התורה ולכל היר החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, דמשרע"ה שיכר הלוחות והסכים עמו הקב"ה משום דבכך הציל את בני"מ מלהיענש כדין א"א, ולכאורה קשה דהרי יש להם אמתלא לי צוית ולא להם, וע"כ דכיון דאין יוצאין מארץ ישראל לחו"ל אלא לתלמוד תורה דרבים ע"כ דאין להם אמתלא, ומינה דשינה הוא במערב, והעולם נברא בה"א, ומנ"ל דנברא בה"א, ולכן התחיל בראשית ברא אלקים וגו' ודו"ק.

ד) עוי"ל, דהמפ' הקשו דלמה היה צריך משה לשבור הלוחות כדי שידונו כפנויה ולא כאשת איש, דלכאורה י"ל דחטא העגל ל"ה חטא כלל, לפי"מ דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח.) ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה עליהם הקב"ה את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם, א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא (שאם יזמינן לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה שקבלוה באונס), אמר רבא, אעפ"י הדר קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב קימו וקבלו וכו' עיי"ש, וכתב החדושי הריטב"א, דלפי"ז ל"ש לדון אותם במדבר על חטא העגל דהלא היה להם אז טענת אנוסים, שהרי עדיין לא היה אז הקבלה ברצון עכ"ד, ואע"ג דע"ז הוא משבע מצוות ב"נ, מ"מ הרי אותו מעשה לא היה ע"ז ממש כי לא עשו רק בשיתוף, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"ג.) אלמלא וי"ו שבהעלון וכו', ולכמה שיטות ב"נ לא נצטוו על השיתוף א"כ אין לחשוב להם חטא כלל, וכיון דחטא העגל ל"ה חטא ל"ה צריך לשבור הלוחות.

אך כבר הקשו המפ' בהא דאמרינן מודעא רבה לאורייתא, דהרי אעפ"י דקבלת התורה היתה באונס, מ"מ הלא קיי"ל במסכת ב"ב (דף מ"ז:), אמר רב הונא, תליוהו וזבין (מי שתלו אותו או עשו לו יסורין עד שמכר וקבל הדמים ואומר רוצה אני), זביניה זבינא (ולא יוכל לחזור בו), מ"ט, כל דמזבין איניש (רוב חפצים וכלי ביתו וטליתו שאדם מוכר) אי לאו דאניס (ודחקי במעות) לא הוה מזבין, ואפי"ה זביניה זביני (בעל כרחו אפילו לא גמר ומקני שלא נתנה תורה חילוק במקח ומכר בין דברים הצריכים לו ומכרן לדברים שאין צריכין לא אלא כולוהו קונה לוקח וה"נ אע"ג דאניס מוכר קונה לוקח

ובמסכת ב"מ (דף ק"ח) פליגי בה תנאי אי הבטה בהפקר קונה עיי"ש, ולפי"ז אי ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו תליא בהא, דלמ"ד הבטה בהפקר קונה, שפיר קנה אברהם את הארץ, משא"כ למ"ד דהבטה אינו קונה לא זכה אברהם בארץ.

וכתב עוד (שם), והא דמהני הבטה לקנות בה הגם שלא עשה מאומה, היינו כיון ששם מחשבתי ורצוני לזכות בדבר זה סגי בכך לקנותו שיכנס לרשותו ונעשה שלו, והיינו דמ"ד הבטה בהפקר קונה ס"ל דמחשבה כמעשה, משא"כ מאן דס"ל דהבטה בהפקר אינו קונה ס"ל דבעי מעשה בקנין, ומחשבה לא הוי כמעשה עיי"ש, ומעתה אי ס"ל דאזלינן בתר מחשבה והבטה בהפקר קונה, א"כ אהני הבטת אברהם לזכות בקנין הארץ וס"ל דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, משא"כ אי ס"ל דלא אזלינן בתר מחשבה ואין הבטה קונה בהפקר ולפי"ז לא זכה אברהם בארץ, ולפי"ז ע"כ דארץ ישראל אינו מוחזקת מאבותינו עיי"ש.

ובהגש"פ ברית מטה משה (דף ק"פ:) כתב, דכל טענתם של ליסטים אתם וכו' נכונה רק אי ארץ ישראל לא היתה מוחזקת ביד האבות, ונמצא שכנסנו בני ישראל לארץ ישראל לא נכנסו לנחלת אבותם אלא זכו בה על ידי שכבשוהו מן יושבי הארץ, דאי ארץ ישראל כבר היתה מוחזקת לאבותינו א"כ היתה שלהם מימים ימימה ואין מקום לעורר כנגדם ליסטים אתם שכבשתם ארץ ז' עממין עיי"ש.

והשתא יבואר קישור סיום התורה לתחילתה, דמאחר שאמרה התורה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל היינו ששבר הלוחות והסכים הקב"ה עמו דעשה דבר גדול דעי"ז הציל את בני ישראל מלהיענש כדן אשת איש, ולכאורה קשה הרי יש להם אמתלא מכח טענת מודעא, וע"כ דליתא לטענת אונס כיון דתליוהו וזבין זביניה זביני, דהרי קיבלו השכר מיד דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, דהא דכתיב אשר אנכי מצוך היום לעשותם נדרש דבעינן עשייה בפועל ולא סגי במחשבה טובה, וכיון דאזלינן בתר מעשה, ולפי"ז לא קנה אברהם ארץ ישראל, וא"כ ארץ ישראל אינו מוחזקת מאבותינו, ומעתה יש מקום לאומות העולם לטעון ליסטים אתם שכבשתם ארץ ז' עממין שהרי לא קבלוהו מדין ירושה, לכן פתח הכתוב בראשית ברא וגו' להודיע שכח מעשיו הגיד לעמו שהיא בראה וברצונו נתנה להם וברצונו נתנה לנו ודו"ק.

ה) עוי"ל, דבספר באר שבע (בפרשתן) כתב, דלפי"ד המדרש הני"ל, דלכן שבר משה הלוחות כדי להקל מעליהם העונש, דמוטב שידונו כפנויה ואל ידונו כאשת איש, ולכאורה תקשי על זה, דהלא עדיין היה עדיף שידונו כאשת איש ויהיה להם דין ישראל לענין תשובה, שמועיל רק לישראל ולא לבן נח, ועל כרחך נשמע מכאן, דגם לבן נח מהני תשובה, ואין שום נפקא מינה בין ישראל לבן נח, רק לענין עונש עיי"ש.

ובהואיל משה (פרשת נח) כתבנו למה מועיל תשובה רק לישראל, [ועיין בספר בני יששכר חורש סיון (מאמר ב' אות ה'), שהביא כמה טעמים ע"ז], לפימש"כ בס' ברית שלום פ' כי תשא (דף נ"ט. מדרש"ס) לפרש מה שאומרים בתפילת אל מלך יושב על כסא רחמים וכו' מוחל עונות עמו מעביר ראשון ראשון וכו', דאיתא במסכת ע"ז (דף ע"ג.) המערה יין נסך מצרצור קטן לבור אפילו כל היום כולו קמא קמא בטל עיי"ש, ואיתא ביו"ד (ס' קל"ד סעיף א') דיין נסך שנתערב ביין של היתר אוסר בהנאה בכל שהוא, במה דברים אמורים כשהורק היין המותר על טיפה של יין נסך, אבל אם עירה יין נסך מצרצור קטן לתוך הבור של יין (היתר), אפילו עירה כל היום, ראשון ראשון בטל וכו' עיי"ש, ונודע שיטת הרא"ש בפרק גיד הנשה דאם נתערב דבר מועט של איסור בתוך של היתר הכל מותר באכילה ואפילו אותו חתיכה של איסור מותר לאכול דמאחר שנתבטל ברוב נהפך אותו איסור ונעשה היתר לגמרי כי כן גזרת הכתוב עיי"ש.

וזה י"ל גם בנידון דידן, דהקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו הרוצה לזכות את בריותיו, ולהרבות הזכויות על העונות, לכן כשרואה הקב"ה שהזכויות והעונות שוים ושקולים הם, נוטל כל הזכויות בבת אחת ונותן לתוך המדה, ואח"כ נותן לתוכו העונות כל אחת ואחת בפני עצמה, כדי שיהיה ראשון ראשון בטל, ויתהפכו העונות לזכויות שמתבטלים ברוב, וכדקיי"ל כל איסורין שבתורה חד בתרי בטל, וזהו הכונה מוחל עונות עמו, והאיך, על ידי מעביר ראשון ראשון, היינו דנותנן באופן שיהא קמא קמא בטל בזכויות ומבטלו עכ"ד.

ונודע מה שכתב הפרמ"ג (יור"ד סי' ס"ב מ"ז סק"א) ובשער התעורבות (פ"א חקירה ג'), דבבן נח לא מהני ביטול ברוב, דאחרי רבים להטות בישראל נאמרה ולא בבן נח עיי"ש, ולפי"ז א"ש למה לא מהני תשובה לב"נ, כיון דכל הטעם דתשובה מהני הוא ע"י שהקב"ה מבטל העונות ברוב, א"כ תינח בישראל דנוהג בהם דין רוב ומיעוט ושייך בהו ביטול ברוב, משא"כ בב"נ דלא מהני ליה ביטול ברוב, גם תשובה לא מהני להו.

ולכאורה י"ל דכ"ז א"ש אם דרשינן טעמא דקרא, אז י"ל דהטעם דתשובה מועיל משום דעבירות מתבטלים ברוב זכויות, ולפי"ז שפיר י"ל דלב"נ דלא מהני ביטול, ולכן לא מהני תשובה לב"נ, משא"כ אם דרשינן טעמא דקרא, לפי"ז לא אמרינן דתשובה מהני מטעם ביטול, ולפי"ז שפיר י"ל דגם לב"נ מהני תשובה.

והבאנו מש"כ רשיז"ל (עה"פ בראשית ברא וגו'), דלכן פתח התורה בבראשית, משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו עכ"ל, והנה כל טענתם הוא רק אי ס"ל דגזל עכו"ם אסור, אבל אי ס"ל דגזל עכו"ם מותר אז אין להם שום טענה וז"פ.

ושכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא ודו"ק.

ו) עוי"ל, עפימשי"כ בספר ציונים הובא בספר חוות יאיר דרך אור תורה (אות ב'), ולכל היד החזקה זו כפיית ההר כגיגית עיי"ש, כדאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם, אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם עיי"ש.

ובספר חידושי חת"ס על מסכת חגיגה (דף י'), ובספר דרשות חת"ס לשבועות (ירחי תליתאי תקס"ב לפ"ק) ד"ה הלכות העיר, על הא דאמרין דהקב"ה בשעת מתן תורה כפה עליהם את ההר, כיון דלכו"ע התורה ניתנה בשבת כדאיתא במסכת שבת (דף פ"ו), א"כ איך עקר השי"ת טורא בשבת דחייבים משום חורש, הלא הקב"ה שומר משמרתה של תורה, כדאיתא בירושלמי (ר"ה פ"א) עה"פ ושמרו את משמרותי, וצ"ל לפי"מ דקיי"ל במסכת שבת (דף ע"ג), החופר גומא בשבת ואינו צריך אלא לעפרה פטור עליה, משום דהוה מלאכה שאין צריך לגופה עיי"ש, והכי נמי לא היה צריך אלא לעפרה של הר לזרקה ח"ו על ישראל אם לא יקבלו את התורה עיי"ש, וכ"כ בשו"ת אבני ציון (ח"ב סי' כ").

ובספר מעשה רוקח (פרשת ויקהל פ"ב), כתב, דלכן ס"ל דמלאכה שאצל"ג פטור, משום דנסמכה מלאכת שבת למלאכת המשכן, וכמו שבמלאכת המשכן היה מלאכת מחשבת, ה"נ במלאכת שבת לא חייב אלא במלאכת מחשבת כדאיתא בחגיגה (דף י'), הלכות שבת המה כהררים התלוין בשערה, מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת מחשבת לא כתיבא (דמלאכת מחשבת לא כתיבא אלא ילפינן לה מדנסמכה ציווי שבת למלאכת המשכן) עיי"ש, ומעתה ר' יהודה ור' שמעון דפליגי במלאכה שאצל"ג אי חייבין או פטורין קאי בשיטתייהו, אי דרשינן סמוכין או לא, דר"ש לשיטתיה דס"ל דדרשינן סמוכין בכה"ת, עיין במסכת פסחים (דף כ"ח), ובמסכת סנהדרין (דף ס), ולכן דרש סמוכין מפרשת שבת למלאכת המשכן, וילפינן מכח הסמיכות שיש בין פרשת שבת למלאכת המשכן דבעינן מלאכת מחשבת בשבת, ולכן ס"ל דעל מלאכה שאצל"ג פטורין, ור' יהודה לשיטתיה דלא דרש סמוכין בכה"ת רק במשנה תורה לחוד, עיין מסכת ברכות (דף כ"א), ובמסכת יבמות (דף ד'), ואין לו איפוא הוכחה דבשבת בעינן מלאכת מחשבת, ולכן ס"ל דגם על מלאכה שאצל"ג חייב עכ"ד.

ובספר בן פורת יוסף (דף קל"ו:) כתב, דזה אי דרשינן סמוכין או לא דרשינן תליא אי ס"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה או יש מוקדם ומאוחר בתורה, דאי ס"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה דהתורה לא נאמרה כסדר, א"כ מה שנסמכה פרשה אחת לחברתה, על כרחך לדרשה, ודרשינן סמוכין, משא"כ אי ס"ל יש מוקדם ומאוחר בתורה, דהתורה נאמרה כסדר, ליכא להקשות למה נסמכה פרשה זו לכאן, שהרי כן הוא הסדר, ולכן הוצרך להסמיכם, ולפי"ז י"ל דלא דרשינן סמוכין עכ"ד.

ולכאורה יש להביא ראיה דגזל עכו"ם מותר, דאיתא במסכת סוכה (דף כ"ט:) דלולב הגזול פסול, והטעם איתא (דף מ"ג) דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון וגו', משלכם להוציא את השאול ואת הגזול, והקשו בתוס' (דף ל') דלמ"ל קרא דאינו יוצא בגזול, תיפ"ל דאינו יוצא משום דהו"ל מזהב"ע עכ"ק.

ובספר משנת דר' עקיבא (דף ל') תוס' ד"ה מתוך כתב ליישב, עפי"מ שהביא המג"א (סי' תרל"ז-סק"ג) שיטת היראים (ביראים השלם סי' תכ"ב) דאף למ"ד דגזל עכו"ם מותר מ"מ לא מקרי לכם עיי"ש, א"כ שפיר איצטריך קרא לכם, לאסור היכא דגזל הד' מינים מעכו"ם, דמזהב"ע לא הוי כיון דגזל עכו"ם מותר, ועכ"ז אינו יוצא משום דל"ה לכם עכ"ד, ונכ"כ בספר ישועות יעקב או"ח (סי' תרל"ח), ובספר נפש יהונתן (פרשת אמור), ובספר ישמח משה (פרשת בראשית), והרמב"ן במלחמות (שם) כתב ליישב קושת התוס', דאיצטריך קרא למעט גזל עכו"ם, דאפילו למ"ד דס"ל גזל עכו"ם מותר מה"ת, וליכא משום מצוה הבאה בעבירה, מ"מ אימעט למצוה משום לכם עיי"ש.

ובחידושי חת"ס כתב לתרץ, עפ"י שיטת הר"ת בספר הישר דבעבירה בשוגג ליכא משום מצוה הבאה בעבירה עיי"ש, ולפי"ז י"ל דאיצטריך קרא באופן דהגזול בידו הוא בשגגה, דבשוגג ליכא פסול דמצוה הבאה בעבירה, ומ"מ מיפסל משום דל"ה לכם, וכ"כ במרדכי ריש פרק לולב הגזול דבשוגג ליכא משום מצוה הבאה בעבירה.

ובשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח (סי' רצ"ה) כתב, דזה אי בשוגג אמרינן מצוה הבאה בעבירה או לא תליא אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא, דאיתא שם בגמרא משל למלך וכו', אף הקב"ה אמר אני ה' שונא גזל בעולה ממני ילמדו בני ויבריו עוצמן מן הגזול, דהקב"ה שונא ומרחיק כל דבר עבירה שנמאס הדבר אצלו, ולכן אפילו בשוגג פסול וכדאמרין בעלמא אדם חותה באכילת איסור, וכיון דעצם העבירה מאוס לפני הקב"ה אין לחלק בין שוגג למזיד וכמ"ש גזול דומיא דפסח ומה לי שוגג מה לי מזיד, אבל למאן דלא דריש טעמא דקרא שפיר י"ל דבשוגג ל"א מצוה הבאה בעבירה, והתוס' קאי למ"ד דרשינן טעמא דקרא עיי"ש, ולפי"ז נמצא מדאיצטריך קרא לכם למעוטי גזולה, הלא אף בלא"ה אינו יוצא משום מצוה הבאה בעבירה, וע"כ דנפק"מ היכא דעבר בשוגג דלא אמרינן מצוה הבאה בעבירה, והוא משום דלא דרשינן טעמא דקרא.

והשתא יבואר קישור סיום התורה לתחילתה, דמאחר שאמרה התורה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל היינו ששבר הלוחות והסכים הקב"ה עמו דעשה דבר גדול דעי"ז הציל את בני ישראל מלהיענש כדן אשת איש, וע"כ מוכח מכאן דגם לב"נ מהני תשובה, וע"כ דס"ל לא דרשינן טעמא דקרא, ולפי"ז י"ל דלכן צריכין קרא להוציא את הגזול, דנפק"מ היכא דגזל בשוגג דל"א מזהב"ע, ומעתה י"ל דגזל עכו"ם אסור, ומעתה איכא טענת לסטים אתם, ולכן התחיל בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם

מארץ מצרים, אמר להן כלום למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם וכו' עיי"ש, מבואר מזה דלכן זכו בני ישראל לקבל התורה ולא המלאכים, מחמת שהמלאכים לא היו במצרים.

ולכאורה יש להעיר, דהנה המפ' הקשו דהיאך יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, דהגזירה היתה ועבדו וענו אותם ארבע מאות שנה, והם לא היו במצרים כ"א רד"ו שנים, ובספר ילקוט ראובני השלם פרשת בא (אות ק"ד) הביא מספר ציוני (פרשת לך) עה"פ והכנעני אז בארץ וז"ל, בברית בין הבתרים כשנגזר גלות על אבותינו, ירדו מלאכי השרת למצרים, ושהו שם עד שבאו ישראל לשם ויצאו משם, כל אותו זמן היו המלאכים שם, וכשנגאלו ישראל יצאו המלאכים אתם, ולכן התחיל חשבון הגאולה מברית בין הבתרים שהרי המלאכים נשתעבדו מאותה שנה, והיינו דכתיב יצאו כל צבאות ה' אלו המלאכים עכ"ל, וכיון דהמלאכים היו במצרים שוב נופל טענת משה כלום למצרים ירדתם, דהא לפי"ז היו במצרים, והדרא טענת המלאכים דהתורה שייכת להם.

אך לפי"מ דאיתא בפרקי דר"א (פרק מ"ח), דלכן יצאו מקודם הזמן דהלילות השלימו לה' מאות שנה שהיו צריכים להיות תחת יד פרעה במצרים, דרט"ו שנה הימים והלילות המה ת"ל שנים, והם לא עבדו רק רט"ו ביחד עם הלילות דנחשבים כימים, בשביל שעבדו עמהם גם בלילה, ולכן נשלם הזמן של ארבע מאות שנה ויצאו לחירות עיי"ש, ולפי"ז י"ל דהמלאכים לא השלימו את הזמן ולא היו במצרים, וממילא התורה אינה שייכת להם.

והחיד"א בהגדה של פסח שמחת הרגל (פיסקא דאמר ראב"ע) כתב בשם המפ', דאיתא בזוה"ק (פרשת בא דף ל"ח) על ליל פסח ביציאת מצרים, ותנא הוה נהיר לילה כיומא בתקופת תמוז, וחמא כל עמא דינוי דקב"ה הה"ד ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה עכ"ל, ולכאורה יש להבין מדוע עשה הקב"ה ככה ולא עבד קוב"ה ניסא למגנא, ולפי"ד הפרקי דר"א הנ"ל דהלילות השלימו למנין ת' שנים א"ש, דהרי לא נגזר עליהם רק לשעבדם בימים כמשפט העבדים לעבוד ביום, אבל בלילה שם יניחו יגיעי כח, ולאשר הרעו אתם לשעבדם גם בלילות מן הדין הוא שהלילות ישלימו הזמן, ולהורות זה עשה ה' שהלילה הזו האירה כשמש להודיע לכל כי צדיק הוא יתברך, וצדק דינו להוציאם בחצי זמנם כי הלילות ששעבדו נחשבו לימים והן משלימין למנין ת' שנים עכ"ד, ולפי"ז ממה דאיתו הלילה כיום יאיר מוכח דהלילות השלימו.

והנה עוד הביא שם החיד"א מה שכתב בשו"ת יד אליהו (סי' נ"א) דכיון דאותו הלילה כיום יאיר, והו"ל כמו יום לכל דינין שבתורה, ולכן א"ש מה שנימולו ישראל בלילה ההוא כמבואר במדרש (שמו"ד י"ש-ה) אף למ"ד דאין מלין בלילה, לילה זו אינה בכלל עיי"ש, ולפי"ז למ"ד דמילה שלא בזמנה אינו נוהג רק ביום שפיר י"ל דלכן הוצרך הקב"ה להאיר הלילה כדי שיוכלו למול קודם שחיתת הפסח, ולפי"ז אין הכרח להא דכתב הפרקי דר"א דלילות השלימו, דמה דהלילה כיום יאיר לא היה לסיבה זו רק לסיבה אחרת.

ואיתא בילקוט שמעוני (בראשית רמז י"ז) עה"פ אלה תולדות השמים והארץ, זה ראשה של תורה, ולמה עשה הקב"ה שאין מוקדם ומאוחר בתורה, מפני גסי הרוח, שלא יקרא כהן בבראשית ויאמר אני התחלתי התורה עיי"ש, מבואר מזה, דלכן התחיל התורה בפסוק בראשית אף דבעצם אין כאן מקומו, דהרי תחילת התורה הוא אלה תולדות השמים והארץ, כדי שלא יבוא הכהן להתגאות, ומטעם זה אין מוקדם ומאוחר בתורה.

ומעתה מבואר הסמיכות, ולכל היד החזקה וגו', דקאי על כפיית ההר, ולכאורה קשה איך עקר השי"ת טורא בשבת דחייבים משום חורש, ועכצ"ל משום דהוא מלאכה שאצל"ג, והטעם דמלאכה שאצל"ג פטור דדרשינן סמוכין, ולפי"ז ס"ל דאין מוקדם ומאוחר בתורה, ולכן התחיל בראשית ברא אלקים, ולא אלה תולדות השמים והארץ ודו"ק.

וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי: ואיתא בבראשית רבה (פרשה ט-ה), בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב, והנה טוב מאד, הנה טוב מות עיי"ש. ודקדקו המפרשים דאמאי דייקא בתורתו של ר' מאיר כתוב כן.

והנבס"ד, עפ"ימש"כ בספר עיר דוד (אות שי"ט) לבאר דברי המדרש דטוב מאד זה המות, דאיתא בשבת (פ"ח:), דכשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא, אמרו לפנינו וכו' מה אנוש כי תזכרנו וגו' תנה הודך על השמים וכו' עיי"ש, וכתבו המפרשים, דטענתם היתה שהתורה תנתן להם מכח דינא דבר מצרא, דכיון דהשראת השכינה הוא בגבהי מרומים, ע"כ יש להם דין מצרנים וזוכים בהתורה עפ"י שורת הדין, [נעיין בבנ"י במאמרים לחג השבועות (מ"ב אות י"ט)].

ואיתא במדרש שוחר טוב (מזמור ח), דהקב"ה אמר להמלאכים אין התורה מתקיימת בכם, למה, שאין ביניכם מיתה, וכתוב בתורה אדם כי ימות באהל וכו' עיי"ש, ומשום הכי שפיר קאמר טוב מאד זה המות, דלולי המיתה לא היו ישראל מקבלין את התורה עיי"ש.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ה:), אמר ר' יהושע בן לוי, בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכה"ש לפני הקב"ה, רבש"ע מה לילוד אשה בינינו, אמר להם לקבל תורה בא, אמרו לפנינו חמדה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים וכו', אמר לפנינו, רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה, אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך

אבל להמ"ד דמילה שלא בזמנה נוהג בין ביום ובין בלילה, שפיר יש להוכיח כדברי הפרקי דר"א ממה שהקב"ה האיר הלילה לישראל, דודאי הלילות השלימו למנין ת' שנים.

ואיתא במסכת יבמות (דף ע"ב:), אין לי אלא נימול לשמיני שאין נימול אלא ביום, מנין לרבות לתשעה לעשרה לאחר עשר לשנים עשר, תלמוד לומר וביום עיי"ש, מבואר מזה דמאן דס"ל דמילה שלא בזמנה אינו נוהג אלא ביום מרבי לה מוביום השמיני ודריש וי"ו לרבויהי מילה שלא בזמנה, ומאן דס"ל דמילה שלא בזמנה נוהגת ביום ובלילה, לא דריש וי"ו דוביום, ולא מרבי לה למילה שלא בזמנה.

ואיתא במסכת תמורה (דף ב:), יורש סומך (על קרבן אביו שהפרישו אביו בחייו ולא הספיק להקריבו עד שמת), יורש ממיר (בקרבתן שהפרישו אביו בחייו) דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר, יורש אינו סומך ויורש אינו ממיר וכו', מאי טעמא דר' מאיר, דכתיב אם המר ימיר (דהכי מצו למיכתב ואם ימיר בהמה בבחמה, המר ימיר למאי הלכתא) לרבות היורש (דתמורתו תמורה), ור' יהודה האי ואם המר ימיר מאי עביד ליה, ומשני לרבות את האשה (שתמורתה תמורה ולקיא משום לאו דלא ימיר), וכדתניא, לפי שכל הענין כולו אינו מדבר אלא לשון זכר שנאמר לא יחליפנו (דהיינו לשון זכר ולא כתיב לא תחליפנו דהרי לשון נקבה) ולא ימיר אותו, אשה מנין, ת"ל ואם המר ימיר (מדכתיב קרא תרי זימני) לרבות את האשה, ולר"מ (דאיצטריך ליה ואם המר ימיר לרבות יורש) אשה מנא ליה, נפקא ליה מואם (מדמצו למיכתב אם המר ימיר וכתיב ואם), ור' יהודה ואם לא דריש עיי"ש.

ובזה יבואר המדרש, דר"מ לשיטתו דס"ל דרשינן וי"ו, ומעתה ס"ל דמילה שלא בזמנה אינו נוהג אלא ביום, ולפי"ז אין הכרח ממה שהלילה היה מאיר כיום להא דכתב הפרקי דר"א דלילות השלימו, די"ל דלכן היתה הלילה מאיר כיום כיון שהוצרכו למול כדי שיוכלו לאכול מקרבן פסח, וקשה דאמאי יצאו ממצרים קודם הזמן, ועי"כ דהמלאכים השלימו הזמן, ומעתה הטעם דהמלאכים לא קיבלו את התורה משום דמיתה לא שייך בהם, ולכן בתורתו של ר' מאיר נמצא כתוב והנה טוב מאד זה המות, דלולי המיתה לא היו בני ישראל מקבלין התורה וכמש"כ העיר דוד ודו"ק.

ב) עוי"ל, דאיתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שה"ש ב-יא) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש, ולפי"ז י"ל דהמלאכים לא היו במצרים.

אך איתא במסכת שבת (דף י:), אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, וכתבו התוס' (ד"ה ג'), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו

אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא שבביל חטא דמכירת יוסף, וא"כ לא היה יכול להשלים הזמן דר' מאות שנה, וכתבו המפ' דתליא בהא, דאי נימא דמכירת יוסף נחשב לחטא אז קושי השעבוד בא לכפר על חטא דמכירת יוסף ולא השלים הזמן, משא"כ אי נימא דמכירת יוסף לא הוי חטא אז שפיר י"ל דקושי השעבוד השלים הזמן.

והטעם שהשבטים רצו להרוג את יוסף איתא (בבבאשית רבה פרשה פ"ד-י"ד) עה"פ ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא, אמר ר' לוי, זה עתיד להשיאם לבעלים (להשתחות לבעלים) עיי"ש, ופי' במתנות כהונה (שם) דבעל קדריש מלשון בעלים, ורמז לירבעם ואחאב שבאו מיוסף עיי"ש, ומבואר מזה שהשבטים ראו שעתיד לצאת ממנו ירבעם ודנו את יוסף ע"ש סופו.

אולם המפרשים הקשו דהרי איתא במסכת ר"ה (דף ט"ז:), אמר ר' יצחק, אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותו שעה, שנאמר כי שמע אלקים אל קול הנער באשר הוא שם, ופירש"י ומצינו בב"ר, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע, מי שעתידין בניו להמית את בניך בצמא אתה מעלה לו באר וכו', אמר להם השעה צדיק הוא או רשע, אמרו לו צדיק, אמר להם באשר הוא שם, איני דן את העולם אלא בשעתו עיי"ש, וכ"כ רש"י עה"ת בפרשת וירא (עה"פ באשר הוא שם), ועיין ברא"ש (שם דף י"ז:), אהא דאיתא (שם), ה' ה' אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה, והקשה הרא"ש למה צריך האדם למדת הרחמים קודם שיחטא, הרי לא חטא עדיין, ותי' דאעפ"י שגלוי וידוע לפניו שסופו לחטוא, מתנהג הקב"ה עמו במדת הרחמים, ואינו דן ע"ש סופו עיי"ש, וא"כ קשה למה דנו השבטים את יוסף ע"ש סופו.

ותירצו המפרשים דלכאורה קשה אהא דאמרין דאין הקב"ה דן ע"ש סופו, דהרי מצינו בבן סורר ומורה שנידון ע"ש סופו כדאיתא במסכת סנהדרין (דף ע"ב:), תניא, ר' יוסי הגלילי אומר, וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי, אמרה תורה יצא לכי"ד ויסקל, אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה, שסוף מגמר נכסי אביו, ומבקש לימודו ואינו מוצא, ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות, אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב וכו' עיי"ש, הרי שדנין האדם ע"ש סופו.

ובספר עיר בנימין (סי' רנ"ד) הביא בשם הגלאנטי על מגילת איכה ליישב, דבאמת אין דנין ע"ש סופו, ושאני בן סורר ומורה, כי מלוה ישינה יש להקב"ה עליו, שהוא נולד מאיסורי ביאה מיפת תואר במלחמה ולכן נידון ע"ש סופו עיי"ש, ונמצא דמי שנולד מאיסורי ביאה דנין אותו ע"ש סופו, ולכן שפיר דנו השבטים את יוסף ע"ש סופו, כיון שנולד מביאה אסורה, דיעקב נשא שתי אחיות ולא נישאת קודם לרחל, ונישואי רחל היה באיסור, ולכן יוסף שנולד מרחל שהיתה ביאה אסורה, שפיר דנוהו השבטים ע"ש סופו, [ועיין בספר יושב אהלים (פרשת וישב עמוד פ"ו), ובספר שם משמואל עה"ת (פרשת וישב)].

ואיתא במסכת נדה (דף ל"ה:), תניא, היה ר' מאיר אומר מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה וכו' עיי"ש, וכתב בספר תורת השלמים (סי' קפ"ג סק"ד) דר' מאיר ס"ל דרשינן טעמא דקרא עיי"ש, וכ"כ בספר משביר בר עה"ת (פרשת וירא).

ובזה יבואר המדרש, דר"מ לשיטתו דס"ל דרשינן טעמא דקרא, ויוסף לא בא מביאה פסולה, ובכה"ג אין דנין ע"ש סופו וחטאו השבטים במה שמכרו את יוסף, וי"ל דקושי השעבוד היתה בשביל חטא דמכירת יוסף, ולפי"ז לא שייך לומר דקושי השעבוד השלים הזמן, וקשה דאמאי יצאו ממצרים קודם הזמן, וע"כ דהמלאכים השלימו הזמן, ומעתה הטעם דהמלאכים לא קיבלו את התורה משום דמיתה לא שייך בהם, ולכן בתורתו של ר' מאיר נמצא כתוב והנה טוב מאד זה המות, דלולי המיתה לא היו בני ישראל מקבלין התורה וכמש"כ העיר דוד ודו"ק.

ג) עיי"ל, דבספר מגלה עמוקות (סו"פ שמות) כתב, דלכן יצאו ממצרים קודם הזמן, משום דשאר גליות משלימין הזמן עיי"ש, אמנם י"ל, לפימ"ש הרמב"ן (בראשית י"ב:) עה"פ ויהי רעב בארץ וז"ל, ודע כי אברהם אבינו חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדיקה במכשול עון מפני פחדו כי יהרגוהו וכו', ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה, במקום המשפט שמה הרשע והחטא עיי"ש, מבואר מזה דעיקר גזירת הגלות היתה שיהיו דוקא במצרים, ולא שייך לומר דשאר הגליות ישלימו הזמן.

ואיתא במסכת מגילה (דף ט"ו:), אשר לא כדת, אמר ר' אבא, שלא כדת כל יום ויום, שבכל יום ויום עד עכשיו (נבעלתי) באונס, ועכשיו (מכאן ואילך) ברצון, וכאשר אבדתי אבדתי, כשם שאבדתי מבית אבא, כך אובד ממך (ואסורה אני לך דאשת ישראל שנאסרה מותרת לבעלה וברצון אסורה לבעלה), והקשו התוס' (ד"ה) כשם, ואם תאמר אמאי לא היה מגרשה ותהא מותרת להחזירנה וכו' עיי"ש, והנה גם זה קשה על אברהם אבינו, דאמאי לא גירש את שרה, דהלא בב"נ מהני גירושין, עיין בספר מקרא מפורש (פרשת לך-לך).

אך י"ל, דאיתא במסכת גיטין (דף ז:), בית שמאי אומרים, לא יגרש אדם את אשתו אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, שנאמר כי מצא בה ערות דבר, ובית הלל אומרים אפילו הקדיחה תבשילו, שנאמר כי מצא בה ערות דבר (ולא כתוב דבר ערוה, ש"מ דהכי קאמר או ערוה או שאר דבר סרחון) עיי"ש, ולפי"ז י"ל דלשיטת בית הלל דס"ל דאדם רשאי לגרש את אשתו אפילו הקדיחה תבשילו ולא דוקא אם מצא בה ערות דבר, ולפי"ז שפיר היה לאברהם אבינו עצה לגרשה, אבל לב"ש דס"ל לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה ערות דבר, שוב לא היה בידו לגרשה, ולפי"ז אין פגם במה שביקש משרה שתאמר אחותי את.

אמנם הרמב"ן (פרשת תולדות) כתב הטעם דלקח יעקב שתי אחיות אף דעתידה התורה לאסור, משום דהאבות לא קיימו התורה אלא בארץ ישראל ולא בחו"ל, ולכן לקח יעקב שתי אחיות בחו"ל, וגם עמרם לקח את יוכבד דודתו בחו"ל עיי"ש, ולפי"ז לא חטא יעקב במה שנשא השתי אחיות, ולפי"ז חטאו השבטים במכירת יוסף, דכיון דבחו"ל לא שמרו האבות את התורה, וליכא איסור דשתי אחיות, ולא נולד יוסף באיסור, ולא היה להשבטים לדון את יוסף ע"ש סופו.

ובספר חמודי צבי (פרשת ויחי) כתב, דאף אי נימא דיעקב לא חטא בשתי אחיות כיון שנשאן בחו"ל, עכ"ז י"ל דלענין זה הוי ביאה אסורה שיכולים לדון את יוסף ע"ש סופו, כמו שמצינו בבן סורר ומורה דאף שאביו נשא בהיתר היפת תואר, מ"מ כיון שבעצם היא אסורה, ורק שהתורה התירתו בעת מלחמה, נחשב הבן כנולד באיסור ודנין אותו ע"ש סופו, ה"ה י"ל גבי יעקב דאף שבהיתר נשא את רחל מ"מ כלפי זה נחשב יוסף כנולד באיסור דיכולים לדונו ע"ש סופו עיי"ש, ומוכח מזה דאפילו אי אמרינן דיעקב לא חטא בשתי אחיות משום דבחו"ל לא שמר את התורה, עדיין היה אפשר לדון את יוסף ע"ש סופו.

אך בספר כסף נבחר (פרשת וישלח) ד"ה איתא בצרור המור כתב ליישב, עפימ"ש"כ הרמב"ן בפרשת אחרי (פרשה י"ח-י"ח) עה"פ ואשה אל אחותה לא תקח לצרור וגו' וז"ל, ובכאן יפרש הכתוב טעם האיסור, יאמר שאינו ראוי שתקח אשה אל אחותה לצרור אותן זו לזו, כי הן ראויות שתהיינה אוהבות זו את זו לא שתהיינה צרות עכ"ל, ולפי"ז י"ל דהיכא דליכא לצרור שאינה צרה לחברתה שרי, וא"כ אצל רחל ולאה לא היה שום חשש שיהיו צרות זו לזו, שהרי רחל עצמה מסרה הסימנים ללאה כדאיתא במסכת מגילה (דף י"ג:), ובודאי שלא היתה שנאה ביניהם, וליכא לצרור לגבייהו, ובכה"ג שרי גם ב' אחיות עיי"ש.

וכתב בס' יושב אהלים (פ' מקץ ופ' משפטים), דזהו רק למאן דס"ל דרשינן טעמא דקרא, אז יש לומר דהטעם דאסרה תורה שתי אחיות הוא משום שלא יהיו צרות זו לזו, והיכא דלא שייך הטעם לא שייך האיסור, משא"כ למאן דס"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, אין לחלק וגם היכא ש"ל דאוהבות זו את זו, ג"כ יש איסור דב' אחיות עיי"ש.

ולפי"ז י"ל להשבטים ס"ל דהטעם דנשא יעקב שתי אחיות, משום דבחו"ל לא שמרו האבות את התורה, אך מ"מ יש בזה איזה פגם דיהא יוסף נחשב כנולד באיסור, ולכן דנו אותו ע"ש סופו, ורצו להרוג את יוסף, אך אי נימא דלכן נשא יעקב השתי אחיות משום דכאן לא שייך האיסור דשתי אחיות, ולפי"ז ליכא שום נדנוד איסור דשתי אחיות, ולפי"ז היה אסור להשבטים לדונו ע"ש סופו.

הוא נתון למרותה, ומעתה מה הואיל לו באמרו שהיא נתנה לו, הרי הוא נצטוו מהשי"ת שלא לאכול מעץ הדעת, והיה לו לעמוד על המשמר לבלתי לעבור על הציווי.

אך ברש"י (שם) הביא מה שדרשו חז"ל עוד, דלכן כתיב וכבשה חסר ללמדך שהאיש דדרכו לכבוש מצווה על מצוץ פו"ר ולא האשה עיי"ש, ולפי"ז י"ל דבאותה שעה עדיין לא ניתן לאדה"ר הכוח להיות שורר בביתו ולשלוט בה.

ואיתא במסכת יבמות (דף ס"ה:), האיש מצווה על פו"ר אבל לא האשה, ר' יוחנן בן ברוקה אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלקים ויאמר להם פרו ורבו, וכתב בספר נחלת בנימין (מצוה א' אות ד'), דפלוגתתם תליא בהא דפליגי במסכת ברכות (דף ס"א.) ובמסכת עירובין (דף י"ח.) בקרא ויבן ה' את הצלע, חד אמר

דו פרצופין נבראו (היינו דמיד בתחילה נברא אדה"ר בצורת זכר ונקבה ואח"כ חלקו הקב"ה לשנים), וחד אמר שמן הזנב נבראה (היינו שמתחלה נברא רק בפרצוף אחד ומן הזנב שנברא עמו נבראת חוה), עפי"ד חז"ל בבראשית רבה (פרשה י"ד-

ח) דאדם נברא ממקום המזבח, ומשם נעשה גופו, והאי עפרא היה ממקום המקודש מקום המזבח, אשר הוא קודש הקדשים כי עליו יקריבו בני ישראל את זבחייהם לה', א"כ עליו על האדם לשלם קרן וחומש כי מעל בהקדש, ולכן צוה ה' לאדם לפרות ולרבות ולהעמיד תולדות לעבודת המלך מלכו של עולם, והמה הוספת החומש שמוסיף, ולכן ס"ל לחד מ"ד דמצות פו"ר הוא ב' זכרים וב' נקיבות, והאדם עם אשתו הוא גוף אחד, נמצא הם חמשה, והאי עפרא שהיה ממקום המזבח אין לו רק קדושת בדק הבית, ואנן קיי"ל במסכת מעילה (דף י"ט:) דאין מועל אחר מועל אלא בבהמה וכלי שרת, ולכן נשים פטורות מפו"ר, כי מאיש לוקחה זאת, וביצירת אדם בשר ודם מאדמה כבר יצא האדמה לחולין, ועליו לשלם ההקדש ולא האשה, ומשו"ה נשים פטורות מפו"ר, ולפי"ז למ"ד דדו פרצופין נבראו ע"כ דס"ל כמ"ד דנשים מצוות אמ"ע דפו"ר, כיון דחוה כמו כן נבראה עפר מאדמה כמו אדם, ועל שניהם לשלם הקרן והחומש, אבל למ"ד דמצלע נבראת אז י"ל דנשים פטורות ממ"ע דפו"ר עיי"ש.

ובספר נפתלי שבע רצון (פרשת תזריע) כתב לחדש, דאי ס"ל דו פרצופין נבראו, אז גם אשה מצווה אפו"ר דלשניהם נאמר פרו ורבו, אבל למ"ד דנבראו פרצוף וזנב והזכר נברא ראשון, ס"ל דרק האיש מצווה על פו"ר דמה"ט נברא הזכר תחלה להורות שהוא לבד מצווה במצוה זו עיי"ש.

ואיתא בברכות (שם), דרש רב נחמן בר רב חסדא, מאי דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודיין, שני יצרים ברא הקב"ה, אחד יצר טוב ואחד יצר רע, מתקין לה רב נחמן בר רב יצחק, אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית ליה יצרא, והא קא חזינן דמזקא (שמזקת) ונשכא ובעטא, אלא כדר' ירמיה בן אלעזר, דאמר ר' ירמיה בן אלעזר, דו פרצופין ברא

ואיתא בברכות (דף י"ז:), ר' יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר הכי, סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליצורו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ובמסורת הש"ס ציין לגירסת העין יעקב ע"ז, אמר ר' יוחנן כי הוה מסיים ר' מאיר ספרא דאיוב אמר הכי וכו', ועיי"ש בעץ יוסף שהביא מהסמיכות חכמים והצל"ח שגירסת העין יעקב עיקר, ובעיון יעקב ביאר דר' מאיר אזיל בזה לשיטתו, והיינו דמספר איוב שהיה איש תם וישר ירא אלקים וסר מרע וכו', מוכח דיש יסורין בלא עון וה"ה דיש מיתה בלא חטא, דהא בהא תליא כמש"כ בחי' לשבת שם עיי"ש.

וכתב בספר שמנה לחמו דרוש להספד (פרק י"ב), דפלוגתת בית שמאי ובית הלל הנ"ל תליא אי ס"ל דיש מיתה בלא חטא או אין מיתה בלא חטא, דאיתא בזה"ק (פרשת משפטים) דפרידת הנשמה מן הגוף הוא כמו בעל המגרש את אשתו, דהגוף מכונה בשם איש והנשמה דוגמת אשה עיי"ש, ולפי"ז ב"ש דס"ל דאין אדם רשאי לגרש את אשתו אלא א"כ מצא בה ערות דבר ה"ה דס"ל דאין מיתה בלא חטא, וב"ה דס"ל דרשאי אדם לגרש את אשתו אף אם לא מצא בה דבר עבירה ה"ה גבי מיתה דאמרין יש מיתה בלא חטא עיי"ש.

ומעתה יבואר דברי המדרש, בתורתו של ר"מ דס"ל יש מיתה בלא חטא, ולפי"ז ס"ל דאדם רשאי לגרש את אשתו אפילו הקדיחה תבשילו ולא דוקא אם מצא בה ערות דבר, ולפי"ז שפיר היה לאברהם אבינו עצה לגרשה, ולפי"ז איכא פגם במה שביקש משרה שתאמר אחותי את, ולפי"ז הגלות בעינן שיהיה במצרים דייקא, ואי"ל דשאר גליות ישלימו הזמן, וע"כ דהמלאכים השלימו הזמן, ומעתה הטעם דהמלאכים לא קיבלו את התורה משום דמיתה לא שייך בהם, ולכן בתורתו של ר' מאיר נמצא כתוב והנה טוב מאד זה המות, דלולי המיתה לא היו בני ישראל מקבלין התורה וכמש"כ העיר דוד ודו"ק.

ויאמר האדם האשה אשר נתתי עמדי הוא נתנה לי מן העץ ואוכל: וכתב האור החיים הקדוש וז"ל, צריך לדעת מה מענה בלשונו בתשובת האשה וגו', אפילו קל שבקלים לא ישיב תשובה כזה, ומכל שכן למלך גדול עכ"ל.

והנבס"ד, דלכאורה צריך להבין מה שאדם הראשון תלה האשמה על חוה שהיא פיתתה אותו ונתנה לו לאכול ולא היה יכול לעמוד כנגדה, ולכאורה מה התנצלות היא זו, הלא דרשו חז"ל והובא ברש"י עה"פ ומלאו את הארץ וכבשה וגו', וכבשה חסר וי"ו ללמדך שהזכר כובש כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית עיי"ש, א"כ ניתן הכח לאדם למשול בה שתהא היא נתונה למרותו ולא תהא ההנהגה והסמכות, ולא שיהא

דרכ היכא דכתיב לא יאכל אמרינן דגם איסור הנאה במשמע לא קשה מידי כמוכן.

ובספר בית האוצר (כלל קפ"ג אות י"ג) כתב, דפלוגת חזקיה ור' אבהו הנ"ל, תליא אי ס"ל יש אם למקרא או יש אם למסורת, דאיתא במסכת פסחים (דף פ"ו.) "על הבתים אשר יאכלו אותו בהם" מלמד שהפסח נאכל בשתי חבורות, (פירש"י על הבתים אשר יאכלו אותו, משמע שני בני אדם אוכלין פסח א' בשני בתים, דכתיב יאכלו שנים, אותו חד פסח, בתים שנים) יכול יהא האוכל אוכל בשתי מקומות, ת"ל בבית אחד יאכל, [פירש"י (ד"ה יכול יהא בא"ד) ור' יהודה סבר יש אם למסורת כדלקמן, יאכל כתיב (בחול"ם אחר הי"ד) משמע אדם א' אוכלו בבית א' ולא בשני בתים, אבל גבי אוכלים הרבה כתיב בתים הרבה] דברי רבי יהודה.

ר' שמעון אומר "על הבתים אשר יאכלו אותו בהם", מלמד שהאוכל אוכל בשתי מקומות, [פירש"י, ויאכלו דכתיב בקרא אכל חד וחד מאוכלין קאין יכול יהא נאכל בשתי חבורות, ת"ל בבית אחד יאכל, [פירש"י, וקסבר יש אם למקרא (וקרינן יאכל בציר"י) יאכל אפסח קאי ולא אגברי, כלומר, עיקר תחילת אכילתו תהא בחבורה אחת, ולא יתחלק לשתי חבורות, אבל גברא אי בעי קאי מהכא ואזיל ואכיל הכא, דלא קפיד רחמנא אלא אעיקר תחילת אכילה, מדקרינן יאכל (בציר"י) אפסח, ולא יאכל בחול"ם] במאי קמיפלגי, ר"י סבר יש אם למסורת, ור' שמעון סבר יש אם למקרא, עכ"ד הגמ' עיי"ש.

ומתבאר מזה דבכל מקום שאנו רוצים ללמוד דין מתיבת יאכל מהא דקרינן בציר"י, ל"ש ללמוד רק למ"ד יש אם למקרא דלדידיה שפיר יש ללמוד מהקרי בציר"י, משא"כ למ"ד יש אם למסורת והמסורת הוא יאכל בחול"ם, לא ילפינן מידי מהקרי בציר"י, דהרי יש אם למסורת והקרי לא דרשינן, וא"כ ה"ה בדרשא דדריש חזקיה מלא יאכל בצירי דמשמע דאסור בהנאה, יתכן רק אי ס"ל יש אם למקרא, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת אמרינן דהכתיב הוא יאכל בחול"ם, ול"ש ללמוד מזה דאסור בהנאה, [ועיי"ש ברש"י פסחים (דף כ"א: ד"ה לא יאכל) שכ' "מדקרינא" לא יאכל עכ"ל, ומוכח להדיא דהלימוד הוא מהקרי, וע"כ דקאי למ"ד יש אם למקרא] ולכן לא דריש ר' אבהו מלא יאכל דס"ל יש אם למסורת והמסורת הוא לא יאכל בחול"ם, ולכן הוצרך לומר דבכ"מ שנאמר לא תאכל וכו', אף איסור הנאה במשמע, עכ"ד הבית האוצר.

ובזה יבואר מה שאמר אדה"ר, האשה אשר נתתי עמדי, ובאופן שנתקדשה ע"י שנתנה לי פירות מעץ הדעת בתורת קידושין, ע"כ דקיי"ל כחזקיה דלא תאכל אינו כולל איסור הנאה, ומעתה ס"ל יש אם למקרא, וחזה מצלע נבראת, ואשה פטורה ממצוות פו"ר, וע"ז אתיא קרא וכבשה, ומעתה שפיר מהני ההתנצלות דאין האשמה תלוי בו כיון שחזה נתנה לו ודו"ק.

הקב"ה באדם הראשון (שני פרצופין בראו תחלה אחד מלפניו ואחד מאחוריו וצלחו לשנים ועשה מן האחד חוה), שנאמר אחר וקדם צרתני (לשון צורה דהיינו שני פרצופין) עיי"ש.

וכתב בספר אמרתי אחכמה (דף ל"ז:), דזה תליא אי יש אם למקרא או למסורת, דהכתיב הוא בשני יודי"ן וייצר, משא"כ הקרי הוא בחד יו"ד לחוד, ומעתה למ"ד יש אם למסורת ואיכא ב' יודי"ן, אז יש לדרוש דהוה ב' יצירות ודו פרצופין נבראו, משא"כ למ"ד יש אם למקרא והוה בחד יו"ד אז אמרינן דמצלע נבראת עכ"ד.

ובספר אור יצחק להרה"ק מראדוויל זי"ע כתב (ע"פ הנ"ל) דלכאורה תמוה תשובת אדה"ר, דלמי היה לו לשמוע אם להשי"ת או לאשתו ומה זה התיורן, ועוד אשר נתת לי הול"ל מה זה עמדי, ומביא מה שגילה לו אביו הרה"ק ר' יחיאל מיכל מזלאטשוב זי"ע בחלום לילה וז"ל, ואגלה לכם סוד גדול שגילה לי אבי הקדוש ז"ל בחלום, אחיי ידידי זאת בקשתי מכם שלא תפנו אל עריבות מתיקת הפשט שיש בהסוד, אמת שהתורה מתוקה מדבש ונופת צופים, אך רצוני שתקחו הדברים לעבודת הבורא ב"ה, דאיתא במסכת קידושין (דף ב:) האשה נקנית בג' דרכים וכו', וקיים אדם הראשון התורה כולה, ולמה לא רמזה התורה במה קידש אדם הראשון את חוה, ואם תאמר בביאה, הרי איתא במסכת קידושין (דף י"ב:) רב מנגיד מאן דמקדש בביאה, ובודאי רמוזים הקידושין באיזה פסוק.

והנראה דאיתא במסכת קידושין (דף ז:), כשהאשה נתנה לאיש כסף או שוה כסף, ואמרה הריני מקודשת לך בכסף או בשטר כסף, באדם חשוב הרי זו מקודשת בהאי הנאה שקיבל ממנה, וזה שגילה לי אבי ז"ל, שחזה נתנה לו פירות מעץ הדעת בתורת קידושין, וזה הרמז קידושין של אדם הראשון שנאמר ותקח מפריו ותאכל, וקחה הוא לשון קידושין, כמו שאמרו במסכת קידושין (דף ב:) גמר קחה קחה משדה עפרון, ולזה כיון באמרו האשה אשר נתתי עמדי היינו בהשוואה, ולא היה לי במה לקדש אותה ולומר לה הרי את מקודשת לי מטעם שהגן עדן היה של שניהם בשותפות, ולכן היא נתנה לי מן העץ שהוא מן ההפקר שתהיה מקודשת לי עכ"ל.

ובהג"ה שם העירו דלכאורה קשה ע"ז, מהא דאיתא במסכת קידושין (דף ז"ב:) המקדש באיסורי הנאה אינה מקודשת, וכן נפסק בשו"ע אה"ע (סי' כ"ח סעיף כ"א), וא"כ הא הרמב"ם כתב בהל' מאכלות אסורות (פ"ח הט"ו) דקיי"ל כר' אבהו במסכת פסחים (דף כ"א:), כל מקום שנאמר לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, וא"כ בעץ הדעת דכתיב ומעץ טוב ורע לא תאכל ממנו, אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, וא"כ קשה דהאיך נתקדשה חוה באיסורי הנאה עכ"ק, אך לשיטת חזקיה דס"ל

ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא: הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה וגו': ואיתא במדרש רבה (כ"ב-ר'), הן גרשת, אתמול גרשת את אבא ועכשיו את מגרשני עיי"ש, והוא פלא דמה שייכות יש לענין ידידה עם אדה"ר.

והנבס"ד, דאיתא במד"ר שמות (פרשה כ"ח-א), עלית למרום שבית שבי, מהו עלית, נתעלית נתגששת עם המלאכים של מעלה וכו', א"ר ברכיה, הלוחות היו ארכן ששה טפחים, כביכול היו ביד מי שאמר והיה העולם שני טפחים, ובידו של משה שני טפחים, ושני טפחים היו מפרישין בין יד ליד עיי"ש, וכן איתא בירושלמי תענית (פ"ד ה"ה), ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן, הלוחות היו אורכן ששה טפחים ורחבן שלשה והיה משה תפיש בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע, כיון שעשו ישראל אותו מעשה ביקש הקב"ה לחוטפן מידו של משה וגברה ידו של משה וחטפן ממנו, הוא שהכתוב משבח בסוף ואומר ולכל היד החזקה יא שלמא על ידה דגברת עליה מינאי (יהא שלמא ליד דגברת יותר ממני), ר' יוחנן בשם ר' יוסה בר אבבי א"ל הלוחות היו מבקשין לפרוח והיה משה תופשן דכתיב ואתפש בשני הלוחות עיי"ש, ומבואר מזה שמשה תפס מעצמו את התורה בעבור ישראל.

והקשה בספר נחלת בנימין (מצוה כ"ד אות כ"ג), דאיתא בב"מ (י'), רב נחמן ורב חסדא דאמרי תרוייהו, המגביה מציאה לחבירו לא קנה חבירו, מאי טעמא, הוי תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים והתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה, ופירש"י, כאדם הבא מאליו ותופס ממון חבירו בשביל חוב שיש לאחר עליו ובא לקדם עד שלא יתפסנו בעל חוב אחר ונמצא תופס זה חב בתפסתו זאת את הנושים האחרים לא קנה, כדאמר בכתובות דלאו כל כמיניה להיות קופץ מאליו וחב לאלו מאחר שלא עשאו הנושה שליח לתפוס עכ"ל, מבואר מזה שיטת רש"י דהיכא דעשאו שליח קנה התופס אף היכא דהוי חב לאחרים.

והתוס' (ד"ה תופס) כתבו, דמה שפירש"י משום דלא עשאו שליח אין נראה, דבפרק הכותב במסכת כתובות (דף פ"ד:) איתא, יימר בר חשו הוי מסיק ביה זוזי בההוא גברא, שכיב (הלוח) ושביק ארבא (ספינה), א"ל (יימר) לשלוחיה זיל תפסה ניהליה, אזל תפסה, פגעו ביה רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע, א"ל את תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים ואמר ר' יוחנן התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה וכו' עיי"ש, ומוכח להדיא דאפילו בכה"ג דעשאו שליח אמרינן הך דינא דהתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה עיי"ש.

וכ"כ הרא"ש במסכת ב"מ (פ"א ס"י כ"ז) וז"ל, וכל התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה אפילו עשאו בעל חוב

שליח וכתב לו הרשאה, דלאו כל כמיניה לזכות לזה ולחוב לאחרים, ועל אותן אחרים לא כתב לו הרשאה (ובפולא חריפתא פירוש כלומר אינו יכול לכתוב לו הרשאה) ואין יד השליח כיד המשלח לחוב לאחרים כדמוכח בכתובות גבי יימר בר חשו וכו' עכ"ל.

ובמסכת גיטין (פ"א ס"י י"ג) כתב הרא"ש וז"ל, ואפילו עשאו הבעל חוב שליח לתפוס לא קנה, ולא דמי להאי דאמר בעלמא שלוחו של אדם כמותו, דלאו כל כמיניה לשוויה שליח כדי לחוב לאחרים עיי"ש, ומבואר מזה דמה שאדם יכול לעשות שליח, היינו רק לזכותו אבל לעשות שליח לחייב אחרים זה אינו יכול, אף דהמשלח בעצמו יש בידו לחייב אחרים מ"מ אינו יכול להעביר בזה כוחו לשליח.

ולפי"ז קשה כיצד זכה משה ולקח התורה בעבור ישראל, כיון דגם המלאכים בקשו לקבל התורה הוה דינו כתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, וקיי"ל במסכת ב"מ (דף י') דהתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה עכ"ק עיי"ש.

אמנם בספר יד אהרן עה"ת (פירשת פרה) כתב, דל"ש טענת בר מצרא, דלישראל יש טענת רוב שקבלנו התורה לקיימה בגוף ונפש במחשבה ומעשה, ולגבי מלאה"ש אין מעשה נהוגת אצלם כדאיתא בשבת (דף פ"ח:) כלום יצה"ר ואכילה ושתיה יש ביניכם וכו' עיי"ש, והגם שיש להם טענת חזקה שהתורה היתה גנוזה בשמים וכמ"ש שם בגמרא שמלאה"ש טענו חמדה גנוזה שגנוזה לך בשמים תתקע"ד דורות אתה מבקש ליתנה לכו"ד וכו' הרי שהיו טוענין שהם מוחזקים מכבר, אמנם הא קיי"ל רובא וחזקה רובא עדיף כמ"ש התוס' ראה מפרה אדומה עיין תוס' מסכת חולין (דף י"א) ד"ה מנא עכ"ד, וכיון דלא היה להם שום טענה ל"ש כאן תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים.

ובספר ילקוט הגרשוני (אות ד') כתב לחדש, דר"ש דס"ל דדרשינן טעמא דקרא סובר דרובא וחזקה חזקה עדיף, דכתב וז"ל, ושמעתי בשם הגה"ק היש"מ זצ"ל דלר"ש דדרש טעמא דקרא ל"צ למילף רוב מפרה אדומה או מרישא של עולה, דלדידיה מוכח רובא דליתא קמן גם מסנהדרין, דטעמא מאי אמרה התורה אחרי רבים להטות משום דרוב פעמים הרוב מכוון יותר אל האמת מן המיעוט, א"כ באחרי רבים להטות גופא נכלל גם רובא דליתא קמן.

ויישב בזה קו' התוס' במסכת חולין (דף י"א) דמנ"ל לר"ש דטריפות פוסל בפרה, הא כיון דמכשיר פרה ביוצא דופן ע"כ דל"ל חטאת קריה רחמנא עיי"ש, ולכאורה מאי הקשו התוס' דילמא אה"נ לר"ש גם טריפה כשר בפרה, אלא דקושיית התוס' קאי לרבה בר שילא דיליף רוב מפרה אדומה ע"כ הקשו התוס' היאך יליף רבה בר שילא רוב מפרה

לכבוד, ואם ימחל ויוותר על כבודו שוב לא תהא אימתו מוטלת על הבריות, אך כ"ז שייד רק במלך בשר ודם, משא"כ במלך מלכי המלכים הקב"ה, אדרבה ואדרבה דייקא עי"ז שהקב"ה טוב וסלח למודים ועוזבים ושבים אליו, בכך אימתו מוטלת ביותר, וכנודע דברי העקרים (מאמר ד' פכ"ו) לפרש הפסוק כי עמך הסליחה למען תורא, דלכאורה אינו מגיע להאדם עונש על חטאו כי היצה"ר בוער בקרבו וכאנוס הוא.

אך יען שהקב"ה מקבל השבים אליו ואין לך אדם שאין לו שעה לשוב, ואם עם כל זה אינו שב בתשובה אזי מגיע לו העונש על החטא שלא עשה תשובה, ואם לא היה הקב"ה מקבל שבים לא היה שום מורא להאדם מהעונש על חטאו, דהא לא מגיע לו עונש דכאנוס הוא, וזה פירושו כי עמך הסליחה שהקב"ה מקבל שבים לסלוח להם, למען תורא שיהיה להאדם עי"ז יראת העונש עי"ש בתוס' ביאור.

והנה כ"ז א"ש אי אמרינן דהיינו טעמא דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, משום שתהא יראתו על פני העם, דאז שפיר יש לחלק בין מלך בשר ודם למלך מלכי המלכים הקב"ה, ועיין בספר ראש דוד להחיד"א (פרשת אחרי) שכתב, דהא דאמרינן דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, וילפינן לה מדכתיב שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, היינו משום דדרשינן טעמא דקרא עי"ש.

היוצא לנו מזה דשפיר מהני תשובה, כיון דס"ל דרשינן טעמא דקרא, ומשום"ה במלך אין כבודו מחול כדי שיהא אימתו עליך, ולכך לגבי הקב"ה מהני תשובה.

והשתא יבואר דברי המדרש, דקין בא בטענה שאין לעונשו ולגרשו, הואיל ומתחרט ושב בתשובה, כדאיתא במדרש (שם) שאמר לעליונים ולתחתונים אתה סובל ולפשעי אין אתה סובל, וכדי להוכיח דתשובה מהני אמר, אתמול גרשת את אבא, רצ"ל שנענש רק בגירושו ולא במיתה כמו שהוזהר, והטעם משום דכוונתו היתה כדי שבני ישראל יקבלו את התורה, ולכאורה הלא בלא"ה ליכא טענת בר מיצרא, דלישראל יש טענת רוב שקבלנו התורה לקיימה בגוף ונפש במחשבה ומעשה, ולגבי מלאה"ש אין מעשה נוהגת אצלם, וע"כ כיון שיש להם טענת חזקה שהתורה היתה גנוזה בשמים, וקיי"ל רובא וחזקה חזקה עדיף, ומינה דס"ל דדרשינן טעמא דקרא, ולפי"ז מהני תשובה, ולכן מפני מה אתה מגרשני ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

אדומה הא אכתי לר"ש מנ"ל דאזלינן בתר רוב, ואי"ל דיליף לה מפרה אדומה דמנ"ל לר"ש דטריפות פסול בפרה, ולהנ"ל ניהא די"ל באמת דלר"ש טריפה כשר בפרה, ואי דתקשי לפי"ז מנ"ל דאזלינן בתר רוב, ז"א דאליבא דר"ש דדריש טעמא דקרא ל"צ כלל ילפותא על רוב דילפינן רובא דליתא קמן ג"כ מסנהדרין.

ומעתה לפימ"ש התוס' בשם רבינו חיים כהן, דרובא וחזקה רובא עדיף ילפינן מפרה אדומה, אליבא דר"ש י"ל דלא עדיף רובא מחזקה עכ"ד.

וכבר נתחבטו בה כל חכמי לב לבאר התמיה הנשגבה על אדם הראשון יציר כפיו של הקב"ה, שנצטווה על מצוה קלה אחת בלבד, מפרי העץ אשר בתוך הגן לא תאכלו, והיתכן שלא עמד בה ועבר על מאמר פי ה' ואכל מעץ הדעת.

ובהואיל משה שנת תשע"ו (אות י"א) הבאנו מירידי הרה"ח מוהר"ר שלמה יעקב געלבמאן ע"ה שאמר לי בשם הרה"ק ר' שמעון מלעלוב זי"ע, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח:), דכשעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא, אמרו לפניו וכו' מה אנוש כי תזכרנו וגו' תנה הודך על השמים וכו', אך משה אמר להם כלום יצה"ר יש לכם וכו' עי"ש.

וכתבו המפרשים דטענתם היתה שהתורה תנתן להם מכח דינא דבר מצרא, דכיון דהשראת השכינה הוא בגבהי מרומים, ע"כ יש להם דין מצרנים וזוכים בהתורה עפ"י שורת הדין, [עיין בבנ"י במאמרים לחג השבועות (מ"ב אות י"ט)], והטעם דלא קבלו המלאכים את התורה, משום שאין להמלאכים יצר הרע, והיצה"ר בא לו לאדה"ר כשאכל מעץ הדעת כמ"ש רש"י (פרשה ב-כ"ה) עה"פ ולא יתבששו וז"ל, שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואעפ"י שנתנה בו דעה לקרות שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע עכ"ל, ולכן אכל מעץ הדעת כדי שעי"ז יקבלו ישראל את התורה ולא המלאכים עכ"ד.

ונודע קושית המפ' דהאיך מהני תשובה, הלא הקב"ה הוא מלך, וקיי"ל במסכת קידושין (דף ל"ב:) דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול עכ"ק.

ובהגש"פ בית אברהם (פסקא אדיר במלוכה) כתב לתרץ, די"ל דהא דאמרינן דמלך אין כבודו מחול, משום דכתיב שום תשים עליך מלך, שתהא אימתו עליך כדאיתא במסכת קידושין (דף